

УДК 339.5:631.1
JEL classification: F14, Q11, O52

Пономаренко І.В.

канд. економ. наук, доцент
ORCID ID: 0000-0003-3532-8332

Київський національний університет технологій та дизайну

Віннікова І.І.

канд. економ. наук, доцент
ORCID ID: 0000-0002-6884-0212

*ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»*

Гребньов Г.М.

ORCID ID: 0000-0001-6836-2129

*Національний технічний університет України
“Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського”*

АНАЛІЗ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄС

АНАЛИЗ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ИНТЕГРАЦИИ В ЕС

ANALYSIS OF UKRAINE'S AGRICULTURAL FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY UNDER EU INTEGRATION

У статті досліджено особливості зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств України у сучасних умовах. Розглянуто систему нормативно-правових актів регулювання експорту досліджуваного виду економічної діяльності. Обґрунтовано напрями вдосконалення українського законодавства у сфері сільськогосподарської діяльності, а також основні стандарти покращення якості продуктів харчування з метою приведення певних нормативно-правових актів у відповідність з вимогами ЄС. Досліджено географічну та товарну структуру сільськогосподарської продукції підприємств України. Виявлено основні ризики, які негативно впливають на експортну активність досліджуваного виду економічної діяльності. Доведено, що зазначений підхід дозволить визначити механізми підвищення рівня конкурентоспроможності сільського господарства України та розробити дієві стратегії, які сприятимуть зростання питомої ваги вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому ринку.

Ключові слова: сільськогосподарська продукція, зовнішньоекономічна діяльність, міжнародні ринки, експорт, імпорт.

В статье исследованы особенности внешнеэкономической деятельности сельскохозяйственных предприятий Украины в современных условиях. Рассмотрена система нормативно-правовых актов регулирования экспорта исследуемого вида экономической деятельности. Обоснованы направления совершенствования украинского

законодавства в сфері сільськогосподарської діяльності, а також основні стандарти удешевлення якості продуктів харчування з метою приведення конкретних нормативно-правових актів в відповідність з вимогами ЄС. Досліджено географічну та товарну структуру сільськогосподарської продукції підприємств України. Виявлені основні ризики, які негативно впливають на експортну активність досліджуваного виду економічної діяльності. Доведено, що вказаний підхід дозволить визначити механізми підвищення конкурентоспроможності сільського господарства України та розробити дійсні стратегії, сприятливі для зростання частки національної сільськогосподарської продукції на світовому ринку.

Ключові слова: сільськогосподарська продукція, зовнішньоекономічна діяльність, міжнародні ринки, експорт, імпорт.

This article provides the peculiarities of foreign trade of agricultural enterprises of Ukraine in modern conditions. The system of legal acts regulating the export of the agricultural sector is considered. Grounded the directions of improvement of Ukrainian legislation on agricultural activities and improving basic standards of food quality in order to bring certain laws into line with EU requirements. Investigated the geographical and commodity structure of agricultural production enterprises in Ukraine. The basic risks that negatively affect the export activity of investigational economic activity are revealed. It is proved that this approach will identify mechanisms for improving the competitiveness of agribusiness in Ukraine and develop effective strategies that will contribute to increase of domestic agricultural products on the world market.

Key words: agricultural products, foreign trade, international markets, export, import.

Вступ. Сучасні глобалізаційні процеси посилюють інтернаціоналізацію господарського життя окремих країн виходячи з їх спеціалізації, рівня економічного розвитку, наявного ресурсного потенціалу, історико-культурних особливостей становлення, природно-кліматичних умов та інших факторів. Проте слід зазначити, що відбуваються певні трансформації національних економік виходячи з досягнень науково-технічного прогресу, наявного попиту і пропозиції на товари та послуги у кількісному та якісному вимірі, а також специфіки трансформації робочої сили. Зростання національних економік можливе лише за умови ефективного здійснення зовнішньоекономічної діяльності та посилення їх позиції на світових ринках товарів та послуг, виходячи зі специфіки структури видів економічної діяльності окремих держав.

Глобалізаційні процеси, які притаманні сучасній світовій економічній системі, у значній мірі впливають і на міжнародний аграрний ринок. Трансформаційні зрушення у глобальній економіці призвели до появи нових ринкових сегментів у сільському господарстві, змінили підходи щодо формування попиту та пропозиції на аграрну продукцію та суміжні послуги. Посилення конкуренції серед сільськогосподарських підприємств в умовах підвищення рівня стандартизації та активізації процесів транснаціоналізації вимагають від учасників ринку розробки дієвих стратегій їх подальшого

розвитку. Поряд з великими підприємствами, також існує необхідність у дослідженні функціонування малих та середніх підприємств зазначеного виду економічної діяльності, що діють на рівні національних економіки, проте проявляють зацікавленість стосовно виходу на зовнішні ринки та здійснення експортно-імпортних операцій з метою отримання валютних коштів.

Дослідженню проблем розвитку зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств присвятили роботи О. Амоша, В. Андрійчук, В. Бойко, П. Гайдуцький, В. Геєць, А. Кандиба, В. Топіха, С. Кваша, П. Саблук, М. Парсяк, С. Соколенко, А. Коверга та інші відомі вчені.

Подальше дослідження пояснюється тим, що створення сприятливих умов для розширення функціонування сільськогосподарських підприємств на зовнішніх ринках сприятиме розвитку зазначеного виду економічної діяльності та дозволить підвищити показники експорту. В рамках окресленого підходу важливо приділяти значну вагу орієнтації сільськогосподарських підприємств України на ринки країн-членів ЄС.

Постановка завдання. Метою статті є проведення комплексного дослідження зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств України в умовах інтеграції до ЄС. Аналіз якісних та кількісних показників експортної активності вітчизняного сільського господарства на зовнішніх ринках дозволить оцінити перспективи розвитку та сформулювати систему дієвих управлінських рішень щодо оптимізації його товарної структури за регіонами світу.

Методологія. При дослідженні використовувалися такі методи: діалектичний, порівняльних характеристик, наукової абстракції, нормативно-правового забезпечення, економіко-статистичний, графічний, табличний. Зазначені методи дали можливість проаналізувати ситуацію із експортною діяльністю вітчизняних сільськогосподарських підприємств до окремих країн світу.

Результати дослідження. Важливим напрямом дослідження рівня розвитку зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарського комплексу є аналіз нормативно-правової бази, яка регулює зовнішньоекономічну діяльність підприємств України у цілому та суб'єктів підприємницької діяльності у сфері виробництва продукції тваринництва та рослинництва, оскільки дозволяє органам державного управління виявити норми, що потребують удосконалення, та прийняти відповідні управлінські рішення. Поряд з цим, вивчення керівництвом сільськогосподарських підприємств норм права, що регулюють зовнішньоекономічну діяльність у досліджуваній сфері, дає їм можливість отримати конкурентні переваги.

В умовах інтеграції до світової економічної системи вітчизняних підприємств сільськогосподарського комплексу органи державного

управління України повинні займатись питаннями вдосконалення нормативно-правової бази, що дозволить підвищити конкурентоспроможність національної економіки та сприятиме зростанню частки суб'єктів підприємницької діяльності, які будуть здійснювати економічну діяльність на зовнішніх ринках. На функціонування національних сільськогосподарських підприємств на зовнішніх ринках впливають стратегічні орієнтири України у сфері економічних та політичних взаємовідносин з іншими країнами, співдружностями держав та міжнародними організаціями. В сучасних умовах, перш за все, потрібно говорити про зміни національного законодавства у рамках підписання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом. В останні роки відбувається процес адаптації вітчизняного законодавства до вимог нормативно-правової бази Співдружності. Для приведення вітчизняних стандартів у відповідність з технічними регламентами та системами стандартизації ЄС в Україні необхідно в цілому внести зміни до 350 нормативно-правових актів [1, 2].

У Розділі V «Економічне і галузеве співробітництво» Глави 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» Угоди про Асоціацію Україна-ЄС розглянуто питання правового регулювання діяльності органічного фермерства. У цьому розділі зазначені наступні нормативно-правові акти ЄС: Постанова Ради (ЄС) № 834/2007 від 28.06.2007 про органічне виробництво та маркування органічної продукції; Постанова Комісії (ЄС) № 889/2008 від 5.09.2008, що визначає детальні правила імплементації Постанови Ради (ЄС) № 834/2007 про органічне виробництво та маркування органічної продукції стосовно органічного виробництва, маркування і контролю; Постанова Комісії (ЄС) № 1235/2008 від 8.12.2008, що визначає детальні правила імплементації Постанови Ради (ЄС) № 834/2007 про умови імпорту органічних продуктів з третіх країн [3, с. 18].

При вдосконаленні нормативно-правової бази України щодо покращення якості продуктів харчування доцільно звернути увагу на наступні законодавчі акти:

– Регламент № 178/2002 Європейського Парламенту та Ради «Про встановлення загальних принципів і вимог законодавства про харчові продукти, створення Європейського органу з безпеки харчових продуктів і встановлення процедур у питаннях, пов'язаних із безпекою харчових продуктів». Зазначений нормативно-правовий акт визначає загальні принципи продовольчого права ЄС (так звані загальні горизонтальні принципи), якими держави-члени ЄС повинні керуватися при розробці й реалізації своєї продовольчої політики.

– Регламент № 852/2004 Європейського Парламенту та Ради «Про гігієну харчової продукції». Регламент встановлює загальні правила з гігієни харчових продуктів для операторів харчового бізнесу [4].

Також слід звернути увагу на проект Єдиної комплексної стратегії та плану дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 роки, розроблений Міністерством аграрної політики та продовольства України. У Стратегії 8 пункт присвячений доступу до міжнародних ринків, вдосконаленню торговельної політики та просуванню експорту сільськогосподарської продукції. У відповідності з зазначеним стратегічним пріоритетом пропонується вдосконалити нормативно-правову базу України. Після реалізації даного пріоритету планується отримати наступні результати:

- збільшення експорту національними виробниками сільськогосподарської продукції;

- підписання торговельних угод, що усунуть бар'єри до міжнародних ринків, які мають стратегічне значення для агропромислового бізнесу України, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності сектору сільськогосподарської продукції країни, дозволить зменшити ціни на імпорт для вітчизняних споживачів;

- запровадження в Україні системи регулювання, яка відповідає сучасним міжнародним стандартам, реалізація механізмів, що дозволять спростити процедуру торгівлі середніх та малих підприємств на локальних ринках, розробка комплексних заходів, що дозволять залучити іноземні інвестиції в інфраструктуру сільськогосподарського комплексу;

- зростання конкурентоспроможності експортерів сільськогосподарської продукції та створення передумов щодо їх закріплення на нових ринках шляхом спрощення доступу до фінансових ресурсів, розвитку ринку страхових послуг та ін. [1].

Аналіз структури експорту сільськогосподарської продукції з України до окремих країн світу у 2016 р. показав, що найбільше продукції агропромислового комплексу було поставлено до Індії (10,2%), Єгипту (8,6%) та Китаю (6,6%). На рисунку 1 представлено 10 найбільш країн-імпортерів української сільськогосподарської продукції.

Проте, для вітчизняної економіки більш важливу роль відіграють не окремі країни, а ринок країн-членів ЄС, на який у 2016 р. припадало 33,9% зовнішнього товарообігу з Україною. Впродовж досліджуваного періоду часу головними країнами, до яких експортувалась сільськогосподарська продукція з України, стали: Іспанія (16,6% від усього українського експорту в країни ЄС), Нідерланди (14,6%), Італія (13,5%), Польща (12,6%), Німеччина (9,4%) та Франція (8,8%) [6].

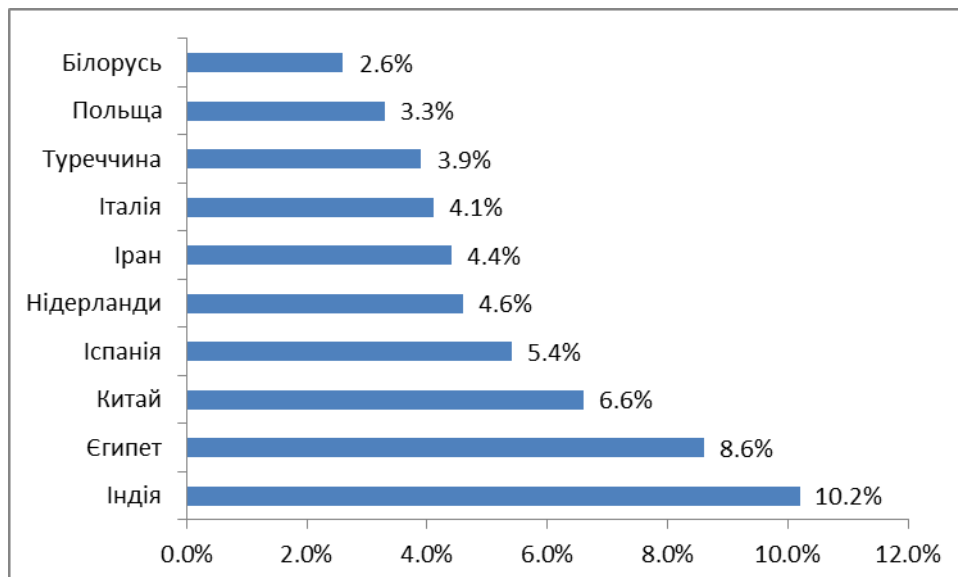

Рис. 1. Структура експорту сільськогосподарської продукції з України до окремих країн світу за 2016 р. [5]

Наприкінці 2016 р. Європейська комісія ухвалила рішення запропонувати збільшення розмірів тарифних квот для української сільськогосподарської продукції: кукурудза (на 650 тис. т), ячмінь (на 350 тис. т), пшениця та борошно (на 100 тис. т), оброблені томати (на 5 тис. т), овес (на 4 тис. т). Згідно з оцінками експертів, збільшення тарифних квот дозволяє наростити обсяги торгівлі з ЄС додатково майже на 200 млн. дол. щорічно.

Наведені дані свідчать про зростання зацікавленості у країнах ЄС щодо імпорту зернових з України, в першу чергу, кукурудзи. Існування високого попиту на кукурудзу пояснюється її високою харчовою цінністю і, в першу чергу, використовується для потреб тваринництва (2/3 усієї виробленої кукурудзи). Також з зазначеної сільськогосподарської культури отримують цукор, крупи, крохмаль, рослинні олії та багато іншого. Активне запровадження зелених технологій призвело до використання технології виробництва біоетанолу та біогазу з зазначеної сільськогосподарської культури [7]. Екологічність та економічна ефективність представленої технології сприяють постійному зростанню попиту енергетичних компаній на кукурудзу.

На рисунку 2 наведено географічну структуру експорту кукурудзи з України у 2014/2015 маркетинговому році (МР). У 2014/2015 МР з країни було експортовано даної зернової культури на 3,2 млрд дол. США.

Українські експортери кукурудзи в останні роки попри зростання продажу зернових на зовнішніх ринках, зазнали певних цінових втрат за

рахунок падіння цін. Слід зазначити, що вплив цінового фактору для малих, середніх та великих підприємств на їх фінансові результати істотно відрізнявся, одні компанії змогли отримати переваги, а інші – зменшили рентабельність зовнішньоекономічної діяльності.

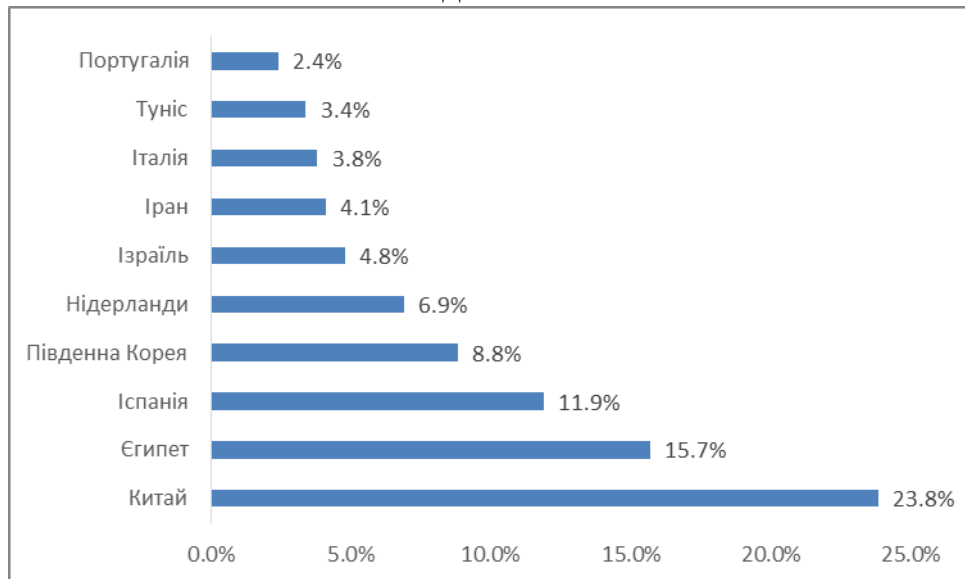

Рис. 2. Географічна структура експорту кукурудзи з України у 2014/2015 МР [8]

У жовтні 2006 р. ціна однієї метричної тони кукурудзи на міжнародному ринку (США) складала 142,17 дол. США, а найбільшу ціну було зафіксовано у серпні 2012 р. – 332,17 дол. США. В подальшому спостерігається поступове зменшення ціни на кукурудзу, а станом на жовтень 2016 р. значення даного показника становило 152,58 дол. США/м.т. (рис. 3).

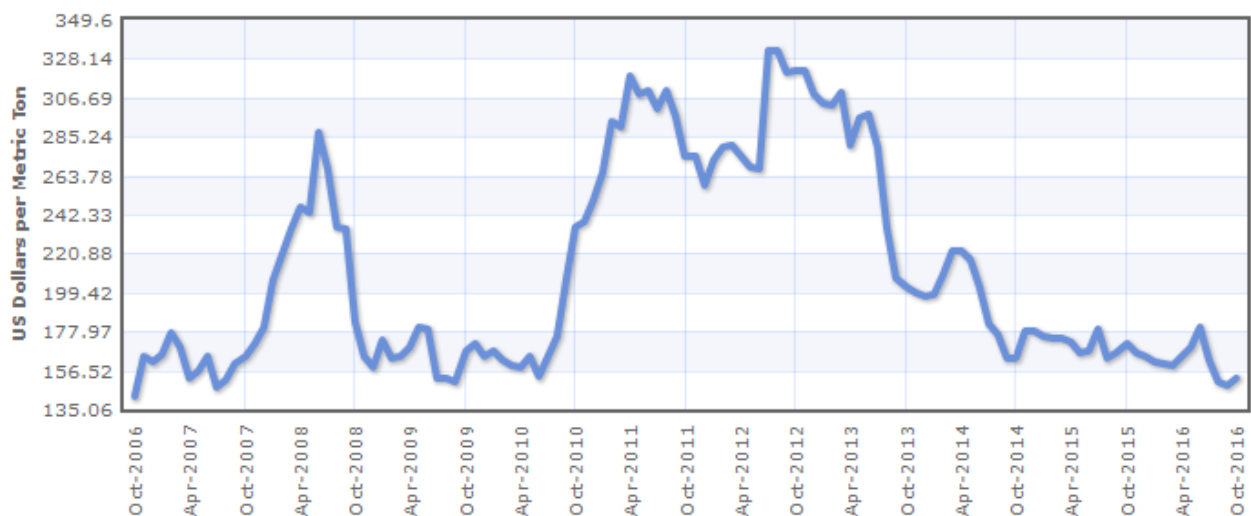

Рис. 3. Динаміка цін на кукурудзу за 2006-2016 рр. [9]

Зростання пропозиції кукурудзи від українських сільськогосподарських підприємств на зовнішніх ринках пояснюється тим, що середньорічна ціна цієї групи зернових в Україні тримається нижче середньосвітового рівня цін приблизно на 10%. На кінець жовтня 2016 р. на ринку спостерігались наступні закупівельні ціни на кукурудзу: Нібулон (4650 грн./т), AgroTradeCom (4600 грн./т), KEDDR (4550 грн./т), Fozzy Group (4525 грн./т) тощо. Поряд з цим, у Румунії (порт Констанца) пропозиція кукурудзи на листопад 2016 р. склала 175 євро/т, грудень 2016 р. – 176 євро/т . Необхідно зазначити, що основними факторами впливу на ціноутворення є: ціни на нафту, розвиток альтернативних ринків кормів (продукти переробки зерна), альтернативні види палива (біоетанол), а також суміжні ринки пшениці та ячменю.

Для оптимізації системи зернового маркетингу українські сільськогосподарські підприємства можуть скористатись таким інструментом як товарна біржа. При виході на зовнішні ринки, доцільно дослідити можливості щодо розміщення пропозиції про продаж зернових на одній з товарних бірж країн ЄС, що спеціалізуються на продажі сільськогосподарської продукції (таблиця).

Таблиця

Список товарних бірж, які торгують сільськогосподарською продукцією в ЄС

Назва біржі	Абревіатура	Місце розташування	Продукція
Trieste Commodity Exchange	BMTS	Trieste, Italy	Сільськогосподарська продукція
Commodity Exchange Bratislava	CEB	Bratislava, Slovakia	Сільськогосподарська продукція, діаманти
Deutsche Börse/Eurex	DBAG/EUREX	Frankfurt, Deutschland	Сільськогосподарська продукція, метали
London Commodity Exchange	LCE	London, UK	Сільськогосподарська продукція
NYSE Liffe	LIFFE	Europe	Сільськогосподарська продукція

Джерело: [10]

Протягом останніх трьох років сільськогосподарські підприємства України виробляли в 3 рази більше кукурудзи, ніж необхідно для внутрішнього споживання. Слід зазначити, що істотні обсяги зерна експортувались як сировина, що дозволило отримувати швидку валютну виручку. Проте на розмір отриманого доходу у значній мірі впливало падіння на міжнародних сировинних ринках, що, з урахуванням зростання внутрішніх

виробничих витрат, негативно впливає на загальну прибутковість виращування даної культури. Одним із способів оптимізації прибутковості виробників кукурудзи виступає запровадження переробних структурних підрозділів, що дозволить експортувати не сировину, а готову продукцію з високою доданою вартістю, коливання цін на яку не таке суттєве.

На кінець 2016 р. ринок продуктів глибокої переробки в Україні дуже вузький. Виробництво налагоджене всього на декількох підприємствах в чотирьох областях країни. Так, у 2014-2015 маркетинговому році з України було експортовано близько 14 тис. тон кукурудзяного крохмалю на суму в 16,6 млн. дол., що на 50% більше в порівнянні з аналогічним періодом минулого МР. Основними ринками збуту є країни СНД. Однак потенціал попиту є з боку країн Південно-Східної Азії – до трійки найбільших покупців українського крохмалю входить Індонезія [11].

Висновки. Важливою вимогою виходу сільськогосподарського підприємства на зовнішні ринки є розробка стратегій, що включає короткострокові, середньострокові та довгострокові плани його діяльності виходячи з мети функціонування даного суб'єкта підприємницької діяльності. Слід зазначити, що формування цілей зовнішньоекономічної діяльності підприємства сільськогосподарського комплексу нерозривно пов'язане з розробкою перспективних планів та завдань, які базуються на достовірній статистичній інформації, всебічному-аналізі комплексу факторів зовнішнього середовища та є реалістичними стосовно досягнення нормативних показників діяльності зазначеного суб'єкта підприємницької діяльності.

Значний вплив на зовнішньоекономічну діяльність вітчизняних підприємств сільськогосподарського сектору здійснює система нормативно-правових актів України, а також система міжнародного законодавства. У своїй діяльності підприємства обов'язково повинні враховувати зазначений фактор з метою оптимізації своїх експортно-імпортних операцій. З іншого боку, роль державних органів, які впливають на зовнішньоекономічну діяльність підприємств через механізми нормативно-правового регулювання та контролю повинна бути детермінованою, оскільки значний вплив на функціонування суб'єктів ЗЕД негативно вплине на їх діяльність, а політика необґрунтованої лібералізації може завдати шкоди національній економіці.

Наукова новизна полягає у визначенні основних ринків для збуту сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках, серед яких ключову роль відіграють країни-члени ЄС. Встановлено необхідність зміни експортної моделі країни шляхом переорієнтації з експорту сільськогосподарської сировини на готову продукцію.

Теоретичне і практичне значення полягає в проведенні комплексного аналізу умов функціонування підприємств сільськогосподарського комплексу

України та рівня їх конкурентоспроможності на ринках інших країн, результати якого можуть бути використані українськими органами державного управління при розробці стратегій щодо зростання питомої ваги вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому ринку.

Перспективи подальших наукових розробок можуть бути спрямовані на розширення та поглиблення аналітичних можливостей аналізу зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних сільськогосподарських підприємств з метою оптимізації їх діяльності.

Література:

1. Галазюк Н.М. Стратегічне планування зовнішньоекономічної діяльності як основа управління підприємством на сучасному етапі розвитку / Галазюк Н.М. // Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси. – 2013. – № 10. – С. 56-62. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10\(2\)_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10(2)_9)
2. Rzepka A., Ślusarczyk B., Correlation and dependence between: Business-Globalisation-Information Society and Global Society, International Journal of Management Invention, Volume 5 Issue 1, January 2016, ISSN 2319-8028s. 39-45.
3. Офіційний портал публікацій з права Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/homepage.html?locale=en>
4. Державна підтримка органічного сільськогосподарського виробництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukraine.fibl.org/fileadmin/documents-ukraine/Other_events/Organic_Forum_2015/Natalie_Prokopchuk_National_Forum_Organic_Ukraine_27_02_2015__1_.pdf
5. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/>
6. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/>
7. Аналітика українського ринку експорту кукурудзи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://msb.aval.ua/news/?id=24942>
8. Експорт зернових культур України за 2014/2015 МР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/system/files/%D0%95%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%20%D0%B7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%85%20%D0%B7%D0%B0%202014-15%20%D0%9C%D0%A0.pdf>
9. Maize (corn) Monthly Price - US Dollars per Metric Ton [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.indexmundi.com/commodities/?commodity=corn&months=120>
10. Commodity exchanges [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.whichwaytopay.com/world-commodity-exchanges.asp>
11. Возможности и перспективы глубокой переработки кукурузы в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.apk-inform.com/ru/consulting/corn_ukr2016